

THE FORMAL LEGAL PRESENCE OF THE PRINCIPLE OF AUTONOMY OF WILL OF THE CONTRACTING PARTIES IN THE FRENCH CIVIL CODE

Shpresa Alimi-Memedi

University of Tetovo, Republic of North Macedonia, shpresa.alimi@unite.edu.mk

Abstract: The French Civil Code is the core of French civil law. The Code derives from the spirit of the French Revolution of 1789, and is the result of the influence of *laissez faire* spirit. The theory of autonomy of will is accepted in the French Civil Code, together with the necessary limitations, so that the code contains a series of provisions that regulate certain aspects of the autonomy of will in different civil legal relations. In contract law, it is manifested through the principle of the autonomy of will of contracting parties, as one of the basic principles on which rests the obligation law in general and the contract law in particular, and it consists in the fact that the participants independently and with free will decide whether they will establish a certain contractual relationship at all, with whom they will establish it, with what type of contract and with what content and form, and also in the right to change and terminate that relationship.

Our paper aims to conclude the formal legal presence of the principle of autonomy of will of contracting parties in French law, respectively, in the French Civil Code. French law was an example of an indirect expression of the principle of autonomy of will of contracting parties. Initially, the principle is determined in art. 1134 of the Civil Code: „Agreements lawfully entered into take the place of the law for those who have made them.” The law of February 16, 2015. allows the government to reform French contract law by decree. The reform was made through „*Ordonnance 2016-131*” – legislation that was passed without going through a parliamentary procedure. Through Ordinance no. 2016-131 of February 10, 2016, the French government amended the French Civil Code regarding contract law. In *Ordonnance*, the form of presentation of the principle of autonomy of will is novelty. The general principle of freedom is determined by explicit statutory language in Art. 1102, paragraph 1 of the *Ordonnance*, where it moved to a direct expression of the principle: „Everyone is free to contract or not to contract, to choose the person with whom to contract, and to determine the content and form of the contract, within the limits imposed by legislation.” Immediately after the powers that are given to the participants of contractual relations on the basis of the principle, the limits beyond which that freedom cannot be extended are established. The second paragraph of Art. 1102 of the *Ordonnance* specifies: „Contractual freedom does not allow derogation from rules which are an expression of public policy” which represents a general limit of the autonomy of will of contracting parties.

Keywords: principle, autonomy of the will, contracts, contracting parties, limitations, French Civil Code.

ФОРМАЛНО-ПРАВНОТО ПРИСУСТВО НА НАЧЕЛОТО НА АВТОНОМИЈАТА НА ВОЛЈАТА НА ДОГОВОРНИТЕ СТРАНИ ВО ФРАНЦУСКИОТ ГРАЃАНСКИ ЗАКОНИК

Шпреса Алими-Мемеди

Универзитет во Тетово, Република Северна Македонија, shpresa.alimi@unite.edu.mk

Апстракт: Францускиот Граѓански законик претставува јадро на француското граѓанско право. Законикот произлегува од духот на француската Револуција од 1789 год., и е резултат на влијанието на духот *laissez faire*. Теоријата на автономија на волјата е прифатена во францускиот Граѓански законик, заедно со неопходните ограничувања, така што законикот содржи низа одредби со кои се уредуваат одредени аспекти на автономијата на волјата во различни граѓанско-правни односи. Во договорното право се манифестира преку начелото на автономија на волјата на договорните страни, како еден од основните начела врз кој почива облигационото право воопшто и договорното право посебно, и се состои во тоа што учесниците самостојно и со слободна волја одлучуваат дали воопшто ќе засноваат одреден договорен однос, со кого ќе го засноваат, со каков вид на договор и со каква содржина и форма, а и во правото да го менуваат и прекинуваат тој однос.

Нашиов труд има за цел да го утврди формално-правното присуството на начелото на автономија на волјата на договорните страни во француското право, односно во францускиот Граѓански законик. Француското право беше пример за индиректно изразување на начелото на автономија на волјата на договорните страни. Првично начелото е одредена во чл. 1134 од Code Civil: „Законски склучените спогодби претставува закон за оние кои ги склучувале.“ Законот од 16-ти февруари 2015 год. дозволува владата да го реформира

француското договорно право преку декрет. Реформата беше направена преку „*Ordonnance 2016-131*“ – легислатива која беше донесена без да помине низ парламентарна постапка. Преку *Ordonnance* бр. 2016-131 од 10 февруари 2016 год., Француската влада го измени францускиот Граѓански законик во однос на договорното право. Во *Ordonnance* иновативна е формата на прикажување на начелото на автономија на волјата. Општото начело на слобода е одредена со експлицитен статутарен јазик во чл. 1102, ст. 1 од *Ordonnance*, при што се премина на директно изразување на начелото: „Секој е слободен да договара или не, да го избира лицето со кое ќе се договара и да ги одреди содржината и формата на договорот, во рамките на границите наметнати со закон.“ Веднаш по овластувања кои и се дадени на учесниците на договорни односи врз основа на начелото, се воспоставуваат границите по кои таа слобода не може да се протега. Вториот став од член 1102 од *Ordonnance* одредува: „Договорната слобода не дозволува отстапување од правилата кои се израз на јавниот поредок“, што претставува општа граница на автономијата на волјата на договорните страни.

Клучни зборови: начело на автономија на волјата, договор, договорни страни, ограничувања, француски Граѓански законик.

1. ВОВЕД

Правните начела претставуваат историска конкретизација на правните идеи во општата правна свест на одредено општество (Larenz, K., 1983). Тие се императиви кои не може да се избегнат. Над нив никој нема авторство. Човековата личност во одреден степен на својот развој бара во случај на склучување на договорите да доаѓа во израз: самоопределувањето, сериозноста и неговата индивидуалност (Vuković, M., 1961). Како што слободата стана слоган за политичките реформи, договорната автономија беше идеолошко начело за развојот на договорното право. Феудалното општество на секој човек му одреди статус, кој ригидно ги одреди и однесувањето очекувано од него и однесувањето што тој може да го очекува од другите. Спроведувањето на доброволното преземање на должностите во вид на таканаречени договорни, имаше тенденција да го отргне статусно ориентираното општество (Calamari, J. D.; Perillo, J., M., 1995). Во класичната фраза на Maine се верува дека „движењето на прогресивните општества досега било движење од статус кон договорот“ (Maine, H. S., 1954).

Автономијата на волјата на страните произлегува од општествениот живот и во политичката наука е рефлектирана како целосна слобода на поединецот на приватната сфера. Правната сфера, незабележувајќи го нејзиниот развој, ја претстави како чиста, природна и како слобода на индивидуалната волја. Римското право кое се грижеше за приватноправната сфера, доброволно ги промовираше развојот и растот на автономијата на страните, но не ја издигна во фундаментално начело на приватното право. Француските научници кои го наследиле Римското право го надградиле начелото на автономија на страните (Zhaohua, M., 2014).

Автономијата на волјата во граѓанското право е на ниво на фундаментално начело според кое индивидуалната волја е основ за воспоставување или за уредување на правните односи во граѓанското право и претставува одраз на индивидуализмот како филозофски и социолошки концепт во граѓанското право (Čulo, I., 2007). Според начелото на автономија на волјата обврските меѓу страните настануваат затоа што тие ги сакаат. Слободната индивидуална волја има креативна сила во создавањето обврски. Кога страните се обврзуваат со договор, тоа го прават со своја волја, создавајќи во тој случај закон за себе (*contractus contrahentibus lex esto*) (Perović, S., 1981). Автономијата на волјата најдоследно доаѓа до израз во слободата на договарање. Тоа не е начело кое се применува апсолутно. Во *Ordonnance* генералните начела на совесност и слободата на договарање експлицитно се наведени во прелиминарното поглавје во рамките на Дел 1 од Насловот III, насловен „Прелиминарни Одредби“, односно во чл. 1102 и 1104. Оваа позиција е важна бидејќи ја покажува релативната важност на начелата наменети за општа примена на сите членови кои следат во Насловот III, Поднаслов 1, а кои се однесуваат на изворите на договорните обврски.

Во *Ordonnance* иновативна е формата на нивното прикажување. За разлика од претходниот СС, општите начела на совесност и слободата на договарање се рефлектираат со експлицитен статутарен јазик. Иако *Ordonnance* не одредува дека овие одредби ги претставуваат општите начела, до таквиот јасен заклучок се доаѓа и поради нивната позиција во *Ordonnance* како и поради јазикот кој се користи во Овозможување на Законот од 16 февруари 2015 год. Реформата стана закон на 1 октомври 2016 год.

Начелото на слободата на договарање, кое со одлука на францускиот УС во поскоро време беше подигнато на ниво на уставна категорија, експлицитно е вклучено во реформата. Начелото е присутно во чл. 1102 од *Ordonnance* (Adeline, A.; Wilde, Ch., Faber, S., 2016).

2. НАЧЕЛОТО НА АВТОНОМИЈА НА ВОЛЈАТА ВО ФРАНЦУСКИОТ ГРАЃАНСКИ ЗАКОНИК

Францускиот Граѓански законик (Code Civil) претставува јадро на француското граѓанско право. Законикот произлегува од духот на француската Револуција од 1789 год., и е резултат на влијанието на духот *laissez faire*, поттикнат од растот и од евентуалниот триумф на средната класа во Европа (Angelo, A. H.; Ellinger E.P., 1992). Тој радикално ги елиминираше феудалните правни обичаи и ги воспостави начелата на имотното право, на облигационото право, начелата на семејното право и наследното право. Законикот имал влијание врз сите кодификации на граѓанското право во Европа. Теоријата на автономијата на волјата е прифатена од Законикот но заедно со неопходните ограничувања (Šenavičius, A., 2014). Влијанието на духот *laissez faire* објаснува зошто доктрината е позната преку израз кој го употребува зборот „слобода“.

„*Qui dit contractuel, dit juste*“ е познат и често употребуван цитат на Fouillée од 1880 год. кој го означува раниот економски либерализам од XIX век како систем на неограничена либерална слобода, кој твреше дека правичноста автоматски ќе произлезе од формалниот закон за облигации основан на формална еднаквост.

Во Франција, традиционалната илуминистичка концепција на слободата на договарање како природна човечка слобода (Ciacchi, A. C., 2010), ја загуби својата популарност во XX век, како резултат на порастот на државната интервенција и на заштитата на послабата страна, на кои генерално се гледа како конфликтни со формалната слободата на договарање.

3. УСТАВНАТА ВРЕДНОСТ НА АВТОНОМИЈАТА НА ВОЛЈАТА НА ДОГОВОРНИТЕ СТРАНИ ВО ФРАНЦУСКОТО ПРАВО

Дали автономијата на волјата на договорните страни или слободата на договарање во француското право е фундаментално право? Во француското уставно право постои двостран одговор на ова прашање. Од една страна, не постои двојба дека слободата на договарање е „фундаментално начело на облигационото право“. Според чл. 34 од францускиот Устав (Marcin, S., 2014) ова право се регулира само со акт на Парламентот, а не со декрет издаден од Владата. Двете тела, Уставниот совет и Државниот совет придонесоа за заштита на слободата на договарање, ставајќи ја надвор од повредите кои би се случиле преку спроведување на владините овластувања (Putman, E., 1998). Од друга страна, кој и да било француски правник кој би ја етикетираше слободата на договарање како фундаментално право, т.е. право кое не може да биде ограничено или потиснато дури ни со акт на Парламентот, би морал да го предизвика авторитетот на УС кој, според неговата одлука 97-388 DC, појасни дека: „Начелото на слободата на договарање во себе нема уставна вредност; тврдењето за повреда на ова начело од УС се разгледува само во случај кога тоа би водело кон евентуално кршење на уставно загарантираните права и слободи. Не постои основа ниту во Декларацијата за човекови права (Declaration of the Rights of Man and Citizen, 1789) ниту во која и да било норма со уставна вредност за такво уставно начело како т.н. слобода на волја“. Во Франција, УС би можел да ги прогласи за неважни законските одредби кои ја ограничуваат слободата на договарање, ако тие го повредуваат правото на слобода на претприемништво.

Така, пред 1997 година, УС ја поништи уставната природа на начелото на слободата на договарање, но од 1997 УС постепено се движи кон признавањето на уставната димензија на ова начело. Во 1998 тој потврди дека грубите прекршувања на законски склучените договори, како на пример повреди на начелото на економија на договорите, би можеле да се сметаат за повреда на правата на слобода опфатени во чл. 4 од Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 год. Ова констатација беше потврден во две одлуки од 1999 и 2000 год.

Во декември 2000 год. УС експлицитно ја призна уставната вредност на слободата на договарање, што произлезе од гарантирањето на слобода на поединецот. Во наредните две години УС го има повлечено ова признание и се има вратено на претходното, но со порестриктивна јуриспруденција (Ciacchi, A. C., 2010)

Меѓутоа во 2003, по пат на посебно објаснување на нејзиниот уставен карактер, тој ја реafirмираше слободата на договарање, потпирајќи се и на чл. 4 и на чл. 16 од Декларацијата за човекови права. Оваа одлука беше поздравена од француските правни експерти како „ревалуација на слободата на договарање во рамките на правниот поредок“ (Ciacchi, A. C., 2010).

Се чини дека новиот пристап на францускиот УС конвергира со пристапот на германскиот Уставен суд така што слободата на договарање се доживува како манифестација на уставното начело на генерална слобода на дејствување. Времето ќе покаже дали УС ќе ја развие и својата јуриспруденција во насока на суштинско (материјално) разбирање на слободата на договарање. Веројатно ова разбирање би можело да ја најде својата основа во чл. 4 од Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот, според кој правото на слобода на личноста „не познава други граници освен онаа која на другите членови на општеството им овозможува примена на истото тоа право.“ Со други зборови: слободата на едната договорна страна да ја одреди

содржината на договорот мора да биде ограничена доколку другата договорна страна не е во положба да ја ужива истата слобода (Ciacchi, A. C., 2010). УС скоро, во 2013 год., ја опиша и слободата на договарање како слобода со уставна вредност (Mekki, M., 2016).

4. ИЗРАЗУВАЊЕ НА НАЧЕЛОТО НА АВТОНОМИЈА НА ВОЛЈАТА НА ДОГОВОРНИТЕ СТРАНИ: ОД ИНДИРЕКТНО ВО ДИРЕКТНО ОДРЕДУВАЊЕ

Француското право беше пример за индиректно изразување на начелото на автономија на волјата на договорните страни. Начелото е артикулирано во чл. 1134 од СС: „Законски склучените спогодби претставува закон за оние кои ги склучиле.“ Кога страните склучуваат договор, тие всушност донесуваат закони самите за себе. Доколку начинот на кој ги донесуваат договорните одредби е компатибилен со позитивното право, тие се слободни едни кон други да создадат и да спроведат спогодби какви што ќе посакаат.

Иако не постои одредба во СС која експлицитно го предвидува начелото на слободата на договарање, и чл. 1123 може да се смета за илустрација на начелото во однос на правилата за способност. Во исказот дека „секо лице може да влезе во договорен однос, освен ако од законот не биде прогласен за неспособен“, СС воспоставува две правила: начело на способност (исклучок е недостатокот на способноста) и слобода на договарање. На ист начин, начелото на слободата на договарање се јавува од обратното читање на чл. 6 од СС. Во опсегот на овој член се пропишува дека: „Приватните спогодби не можат да отстапат од законите кои се однесуваат на јавниот поредок и морал“, од што следи дека страните се слободни да отстапат од нормите кои не спаѓаат под оваа одредба (Fauvarque-Cosson, B.; Mazeaud, D., 2008).

Француското договорно право го реформираше својот Наслов III од Книгата III на СС во однос на договорите („*Des contrats ou des obligations conventionnelles en general*“) (Mekki, M., 2016).

Овие одредби останаа речиси недопрени уште од времето на нивното иницијално усвојување во 1804 год. Во текот на годините француското договорно право главно се потпираше на судската креативност во смисла на формулирање нови правила онаму каде што законикот молчел, модернизирање на постојните правила и давање практична примена на академските концепти. Францускиот Врховен Суд (*Cour de cassation*) обезбеди модернизација на Граѓанскиот законик преку донесување на иновативни решенија. Главната цел на реформите беше да го консолидира договорното право и да ги кодифицира промените воведени од судската пракса (Adeline, A.; Wilde, Ch., Faber, S., 2016; Salem, S.; Bertrand, P., 2016). Меѓу другите работи, реформата цели кон афирмирање на општите начела на договорното право, како што е совесноста (*bonne foi*) и слободата на договарање (*liberté contractuelle*) (Mekki, M., 2016).

Последните реформи се повеќе политички мотивирани, и произлегуваат од министерот за правда. Законот од 16-ти февруари 2015 год. дозволува владата да го реформира француското договорно право преку декрет. Ревизијата беше направена преку „*Ordonnance 2016-131*“ – легислатива која беше донесена без да помине низ парламентарна постапка. Преку *Ordonnance* бр. 2016-131 од 10 февруари 2016 год., Француската влада го измени францускиот Граѓански законик во однос на договорното право (Mekki, M., 2016).

Оваа историска реформа има за цел да ја зголеми привлечноста на Франција во конкурентната меѓународна сцена, особено во споредба со *Common Law* системот (Salem, S.; Bertrand, P., 2016). Цели на реформата се: поедноставување на законот, заштита на послабата страна и привлечноста на француското право (Downe, A., 2016).

Ordonnance, која беше објавена во февруари 2016 год., содржи многубројни измени на француското договорно право кои се наменети за усоодветно поставување на правото согласно со економската и општествена реалност на денешнината (Mekki, M., 2016). Во *Ordonnance* генералните начела на совесност и слободата на договарање експлицитно се наведени во прелиминарното поглавје во рамките на Дел 1 од Насловот III, насловен „Прелиминарни Одредби“, односно во чл. 1102 и 1104. Оваа позиција е важна бидејќи ја покажува релативната важност на начелата наменети за општа примена на сите членови кои следат во Насловот III, Поднаслов 1, а кои се однесуваат на изворите на договорните обврски (Mekki, M., 2016).

Во *Ordonnance* иновативна е формата на нивното прикажување. За разлика од претходниот СС, општите начела на совесност и слободата на договарање се рефлектираат со експлицитен статутарен јазик. Иако *Ordonnance* не одредува дека овие одредби ги претставуваат општите начела, до таквиот јасен заклучок се доаѓа и поради нивната позиција во *Ordonnance* како и поради јазикот кој се користи во Овозможување на Законот од 16 февруари 2015 год. Реформата стана закон на 1 октомври 2016 год.

Начелото на слободата на договарање, кое со одлука на францускиот УС во поскоро време беше подигнато на ниво на уставна категорија, експлицитно е вклучено во реформата. Начелото е присутно во чл. 1102 од *Ordonnance* (Adeline, A.; Wilde, Ch., Faber, S., 2016).

5. „КОНТРОЛИРАНА” СЛОБОДА НА ДОГОВАРАЊЕ

Чл. 1102, ст. 1 од *Ordonnance* го поставува генералното начело на слободата на договарање во два дела. Првиот дел овозможува пошироко изразување на начелото: „Секој е слободен да договара или не, да го избира лицето со кое ќе се договара и да ги одреди содржината и формата на договорот, во рамките на границите наметнати со закон.“ Првиот дел од чл. 1102, ст. 1, овозможува формално толкување на начелото на слободата на договарање во СС. Со формалното интегрирање на начелото на слобода на договарање, целта на законодавецот е да се прикаже посветеност кон неолибералниот концепт на договорот, кој слободата на договарање ја смета за прво начело. Вториот дел се однесува на ограничувањата на таа слобода, имено, на правилата на јавниот поредок. Овие ограничувања сугерираат компромисна позиција која поддржува изрична слобода на договарање само во тој опсег во кој таа е „контролирана“ (Mekki, M., 2016) Вториот став од чл. 1102 исто така одредува дека „договорната слобода не дозволува отстапување од правилата кои се израз на јавниот поредок“, што претставува општа граница на слободата на договарање.

6. СОДРЖИНА НА ФОРМАЛНОТО ОДРЕДУВАЊЕ НА СЛОБОДАТА НА ДОГОВАРАЊЕ И НЕКОИ ПОСЕБНИ ОГРАНИЧУВАЊА НА ТАА СЛОБОДА

Формалното одредување на слободата на договарање поставува четири специфични слободи: (1) „слобода да се договара или не“; (2) слободата „да се избере лицето со кое ќе се стапи во договорен однос“; (3) слобода да се одреди „содржината“ на договорот; и (4) слобода да се утврди „формата“ на договорот (*Ordonnance*, чл. 1102) (Mekki, M., 2016).

Слободите артикулирани во чл. 1102, мора да се разгледуваат во светлото на законските ограничувања. Овие ограничувања произлегуваат од други области на правото и ја ограничуваат можноста на страната да ги активира многубројните слободи подведени под чл. 1102. Како прво, слободата на стапување во договорен однос е ограничена со зголемувањето на принудните договори како што се оние кои се однесуваат на осигурувањето или животната околина (Mekki, M., 2016). Второ, слободата да се избира личноста со која се стапува во договорен однос е ограничена со претходно стекнато право на јавен или приватен интерес како што е на пример начелото за недискриминација. Трето, слободата да се одредат содржината и условите на договорот е ограничена со зголемување на императивните прописи, како на пример оние кои се однесуваат на општите услови на договорот или стандардните договорни одредби за продажба или закуп на недвижен имот и вметнување специфична одредба во договорот. Според чл. 1162 од *Ordonnance*: „Договорот не смее, било по содржина или цел, да отстапи од јавниот поредок, без оглед на тоа дали или не им било тоа познато на сите страни.“ На крајот, слободата да се одреди формата на договорот е ограничена со императивните прописи кои наметнуваат специфична форма (Чл. 1172 од *Ordonnance*, чл. 1172. Формата на договорот е надворешниот облик на манифестација на согласноста на волјите на страните, кој како правен факт доведува и до настанувањето на договорот. Договорот може да се склучи писмено, усно и со конклюдентни дејствија. Кога станува збор за формалните договори, кај кои формата е суштествена состојка за нивната полноважност, тоа обично е писмената форма. Општо земено, ниту пишана ниту, пак, која и да било друга форма е услов за еден договор да биде валиден (Fauvarque-Cosson, B.; Mazeaud, D., 2008), но некои договори, за да бидат валидни, мора да бидат во форма на исправа, на пр.: договор за донација (чл. 931 од СС), предбрачен договор (чл. 1394 од СС), хипотека (чл. 2127 од СС), продажба на недвижен имот. Исто така, согласно со француското право, таму каде што е потребен писмен документ тој може да се составува или да се сними во електронска форма (чл. 1316-1 и 1316-4 од СС); види исто чл. 1108, ст. 1 и 2 од СС. Исто така, освен ако обвинетиот е трговец, француските судови нема да го прифатат доказот за договор над соодветна вредност (1500 €) освен ако тој не е даден во писмена форма (чл. 1341 од СС). Барањата за писмена форма не се преголеми. Доволно е предавање писмен доказ (чл. 1347), а во специјални случаи во кои страната немала можност да обезбеди писмен доказ, се дозволува и усно сведоштво (чл. 134). Според чл. L. 110-3 на Трговскиот законик, усно сведоштво на договорите меѓу трговци е дозволено (Von Bar, Ch.; Clive, E.; Schulte-Nölke, H., 2008).

Иако овие ограничувања се значителни, тие не го доведуваат целосно во прашање начелото на договорна слобода кое е артикулирано во чл. 1102.

7. ЗАКЛУЧОК

Во нашиов труд го утврдиме формално-правното присуство на начелото на автономија на волјата на договорните страни во францускиот Граѓански законик. Француското право беше пример за индиректно одредување на начелото на автономија на волјата на договорните страни, но со *Ordonnance*, преку чл. 1102, ст. 1, се премина на директно одредување на истото: „Секој е слободен да договара или не, да го избира лицето со кое ќе се договара и да ги одреди содржината и формата на договорот, во рамките на границите

наметнати со закон.“. Додека во почетокот на формулацијата на одредбата посветена на начелото се промовира слободната волја на правните субјекти при создавање на договорниот однос, веднаш по тие овластувања се воспоставуваат границите по кои таа слобода не може да се прошири. Во Франција, традиционалната илуминистичка концепција на договорната автономија како природна човечка слобода, ја загуби својата сила во XX век, како резултат на порастот на државната интервенција и на заштитата на послабата страна. Но и покрај бројните ограничувања и бледеењето на улогата на начелото на автономија на волјата во обликувањето на договорното право, тоа, сепак, останува императив во француското право.

ЛИТЕРАТУРА

- Abegg, A., & Thatcher, A. (2004). Review Essay - Freedom of Contract in the 19th Century: Mythology and the Silence of the Sources - Sibylle Hofer's Freiheit ohne Grenzen?. *German Law Journal*, 5(1), 101. https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b918de7c65e43d5a989144/1454971102689/GLJ_Vol_05_No_01_Abegg.pdf
- Adeline, A., Wilde, Ch., & Faber, S. (2016). Changes to French Contract Law Are Now in Effect, Are You Prepared?. *Squire Patton Bogs*, 1. <http://www.squirepattonbogs.com/~media/files/insights/publications/2016/10/changes-to-french-contract-law-are-now-in-effect-are-you-prepared/24784changestofrenchcontractlawalert.pdf>
- Angelo, A. H., & Ellinger E.P. (1992). Unconscionable Contracts: A Comparative Study of the Approaches in England, France, Germany, and the United States. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 14, 455. <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol14/iss3/3>
- Angelo, A. H., & Ellinger E.P.(1992). Unconscionable Contracts: A Comparative Study of the Approaches in England, France, Germany, and the United States. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 14(1992), 472, 473. <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol14/iss3/3>
- Calamari, J. D., & Perillo, J., M. (1995). *Contracts*, (3rd ed.). St. Paul: West Publishing CO. 8.
- Ciacchi, A. C. (2010). Party autonomy as a fundamental right in the European Union. *European Review of Contract Law*, 6(3), 315. http://www.rug.nl/research/portal/files/14867116/Party_Autonomy_as_a_Fundamental_Right_in_the_European_Union_European_Review_of_Contract_Law_2010_303_318.pdf
- Ciacchi, A. C. (2010). Party autonomy as a fundamental right in the European Union. *European Review of Contract Law*. 6(30), 316, 317. http://www.rug.nl/research/portal/files/14867116/Party_Autonomy_as_a_Fundamental_Right_in_the_European_Union_European_Review_of_Contract_Law_2010_303_318.pdf
- Čulo, I. (2007). Sloboda ugovaranja i autonomija volje. Status Questionis: časopis za filozofska, društvena i kulturna pitanja, Godina I, broj 2, 59.
- [Declaration of the Rights of Man and Citizen \(Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen\), also known as Human Rights Declaration, 26 August 1789. www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/.../cst2.pdf](http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/.../cst2.pdf)
- Downe, A. (2016). The Reform of French Contract Law: A critical overview. *Revista da Faculdade de Direito – UFPR, Curitiba*, 61(1), 45, 47. <http://revistas.ufpr.br/direito/article/view/46003/27886>
- Fauvarque-Cosson, B.; Mazeaud, D. (2008). *European Contract Law, Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules*. Munich: Sellier European Law Publishers, 427, 432, 440. http://www.legiscompare.fr/web/IMG/pdf/CFR_I-XXXIV_1-614.pdf
- French Civil Code (Code Civil des Français) (translated by Georges Rouhette). (1804). <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20130701>
- French Civil Code 1804, (Code Civil des Français), translated by Georges Rouhette. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20130701>
- Friedmann, Wolfgang G.: Law in a changing society, 1972, цитирано во Angelo, A. H. и Ellinger E.P.: Unconscionable Contracts: A Comparative Study of the Approaches in England, France, Germany, and the United States, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 14, 1992, достапен на: <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol14/iss3/3> [посетен на 20.01.2015 год.], стр. 455.
- French Constitution of October 4, 1958. https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf
- Larenz, K. (1983). *Methodenlehre des Rechts*. München:Laurentiushaus. 405.
- Maine, H. S. (1954). *Ancient Law*. London: J.M. Dent, (3rd American ed.). 100.

- Marcin, S. (2014). Constitutional protection of freedom of contract in the European Union, Poland and the United States and its potential impact on the European contract law. [Ll.M. Short Thesis, Central European University Budapest]. http://www.etd.ceu.hu/2014/szwed_marcin.pdf
- Mekki, M. (2016). The General Principles of Contract Law in the „Ordonnance“ on the Reform of Contract Law. A Louisiana Law Review Symposium of the Civil Law. 76(4), 1193, 1194, 1203, 1204. <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=6587&context=lalrev>
- Ministère de la Justice, République Française, Draft Ordonnance for the Reform of the Law of Contract, The General regime of obligations, and proof of obligations, чл. 1102, 1103 (Cartwright, J., Fauvarque-Cosson, B. & Whittaker, S. прев., 2015). http://www.textes.justice.gouv.fr/art_pix/Draft-Ordonnance-for-the-Reform-of-the-Civil-Codepdf.pdf (<https://perma.cc/D3LE-T7TN>)
- Ministère de la Justice, République Française, Projet D’Ordonnance du portant Réforme du Droit des Contrats, du régime général et de la preuve des obligations (2015). http://www.justice.gouv.fr/publication/j21_projet_ord_reforme_contrats_2015.pdf
- Ordonnance 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations (Ordonnance 2016-131 of February 10, 2016 on the Reform of Contract Law, and the General Scheme of Proof of Obligations). Journal Officiel de la République Française (J.O.), Feb. 11, 2016.
- Ordonnance 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations (Ordonnance 2016-131 of February 10, 2016 on the Reform of Contract Law, and the General Scheme of Proof of Obligations) Journal Officiel de la République Française (J.O.), Feb. 11, 2016, чл. 1102, 1104). http://www.textes.justice.gouv.fr/art_pix/Draft-Ordonnance-for-the-Reform-of-the-Civil-Codepdf.pdf (<https://perma.cc/D3LE-T7TN>)
- Perović, S. (1981). Obligationo pravo (Knjiga prva). Beograd: Novi dani. 2.
- Putman, E.. (1998). The horizontal application theory and its influence on the freedom of contract - a French point of view, Law, Democracy & Development, 2, 220. <http://www.saflii.org/za/journals/LDD/1998/15.pdf>
- Salem, S., & Bertrand, P. (2016). French contract law Reform: what’s new?. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=8240d0ff-684d-47b7-a6ea-a2f0b954f983>
- Šnavičius, A. (2014). Prancūzijos civilinis (Napoleono) kodeksas ir jo galiojimas Lietuvoje (France Civil (Napoleonic) Code and its Validity in Lithuania). Viešoji politika ir administravimas, 13(3), 527. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.13.3.8387>
- Von Bar, Ch., Clive, E., & Schulte-Nölke, H. (2008). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Interim Outline Edition. München: Sellier European Law Publishers, 197. http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf
- Vuković, M. (1961). Pravila Građanskih Zakonika (s naknadnim propisima, sudskom praksom, napomenama i podacima iz literature). Zagreb: Školska knjiga. 727.
- Zhaohua, M. (2014). Party Autonomy, Private Autonomy, and Freedom of Contract. Canadian Social Science. 10(6). www.cscanada.net/index.php/css/article/download/5155/pdf_171
- Овозможување на Законот од Февруари 16, 2015.Loi n° 2015-177 du 16 février 2015 relative à la modernisation et à la simplification du droit et des procédures dans les domaines de la justice et des affaires intérieures. <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2015/2/16/JUSX1326670L/jo/texte>